

Sakkyndige bør ikke konkludere

Grethe Nordhelle

Psykolog og advokat, privat praksis

En god del dommere har en overtro på hva sakkyndige kan trekke av slutninger for fremtiden og utlede av konsekvenser fra fortiden.

MAKTENS KORRIDORER: Det er en fare for at sakkyndige, på vei inn i rettsalen, innordner seg dommeren, mener psykolog og advokat Grethe Nordhelle. Illustrasjonsfoto: Anne-Sophie Ofrim/Wikimedia Commons

DEBATT: SAKKYNDIGE

Psykiater Randi Rosenqvist og psykolog Anne-Kari Torgalsbøen skrev om sakkyndige i marsutgaven. Pål Grøndahl kommenterer begge.

Sakkyndige psykologer og psykiatere er en viktig samfunnsressurs som har stor betydning for domstolene. I så måte er jeg enig med det Anne-Kari Torgalsbøen skrev i marsutgaven om at psykologer, med tilstrekkelig kompetanse og erfaring, bør benyttes mer i straffesaker. Men et slikt tiltak er på langt nær nok til å demme opp for de svakheterne sakkyndigrollen har i rettsystemet.

Usikkerhet og feilkilder

Den sakkyndiges observasjoner er gjort innenfor *en begrenset kontekst*, og må suppleres med annen bevisførsel direkte for den dømmende rett. Når en sakkyndig uttaler seg med stor grad av sikkerhet,

har dommere en tendens til å lene seg for mye på den sakkyndiges uttalelse, uten å legge vekt på andre bevis. Utfordringen er hvilke psykologfaglige slutninger som kan trekkes med stor grad av sikkerhet ut fra begrenset observasjon over begrenset tid. Den sakkyndiges formidling bør inneholde åpne betraktninger som viser grad av usikkerhet om tolkninger av observasjonene. Den sakkyndige må danne seg mange mulige hypoteser og teste sannsynligheten for hver av dem som mulige forklaringer på det man har observert, uten å trekke absolutte konklusjoner. Den informasjonen som formidles, bør eksplisitt trekke inn kommentarer til egen usikkerhet og mulige feilkilder i det man observerer.

Slik systemet fungerer i dag, legges for mye faglig ansvar på den sakkyndige, som kan strekke seg for langt i å tilpasse seg dommeren

Sakkyndiges manglende mulighet til å avdekke skjult maktubalanse der manipulasjon er en ingrediens mellom parter i en rettsak, har jeg tidligere skrevet om i Tidsskriftet (Nordhelle, 2010). I kjølvannet av denne artikkelen er en omfattende kritisk utredning av sakkyndigrollen generelt sett, presentert i et juridisk tidsskrift (Nordhelle, 2011).

Dommere med overtro

Sakkyndige følger i praksis dommerens mandat til tross for at de har «et selvstendig ansvar til å begrense seg til vurderinger og konklusjoner knyttet til egen fagkompetanse» (Ot.prp. nr.29, 2003–2004 s. 44), og dermed kan unnlate å konkludere. En god del dommere har en *overtro* på hva sakkyndige kan trekke av slutninger for fremtiden og utlede av konsekvenser fra fortiden basert på de begrensede tilgjengelige observasjonsmulighetene. Etter min mening bør ikke sakkyndige trekke konklusjoner, men utlede alle relevante ulike hypoteser som drøftes. Det er flere grunner til et slikt standpunkt: For det første vil det reelle ansvaret for avgjørelsen hvile på dommeren. For det andre vil man dermed frata sakkyndige byrden med å forstrekke kompetansen sin. Slik systemet fungerer i dag, legges for mye faglig ansvar på den sakkyndige, som kan strekke seg for langt i å tilpasse seg dommeren ved å gi klarere og mer entydige svar enn de har faglig dekning for.

Skjule usikkerhet

Hva kan være årsakene til at sakkyndige forstrekker sin faglige kompetanse? Det er flere mulige forklaringer på dette fenomenet. Den usikkerhet man naturlig nok kan ha i forhold til de krevende konklusjonene man forventes å gi, kan skjules. Mange av oss kompenserer usikkerhet ved å fremstå som mer sikre enn vi i realiteten er. Dette skjer særlig når vi gjerne vil gjøre godt inntrykk. Både egne forventninger til innfrielse av bestillingen i mandatet, og dommeren og advokatenes forventninger om entydige konklusjoner, kan føre til at man legger prestisje i å vite mer enn man har faglig dekning for. Videre kan vårt naturlige behov for en tilfredsstillende faglig identitet gjøre at vi forstrekker oss for å innfri rettssystemets forventninger om tydelighet. For å bli oppfattet som faglig dyktige vil vi ha en tendens til å fremtre slik vi oppfatter at aktørene i rettssystemet ønsker at vi skal være, for å få den respekten og anerkjennelsen vi har behov for.

Prestisje

Har man først inntatt et standpunkt, er det naturlig å forsvare dette når man blir utsatt for kritiske spørsmål. Man kan bli fanget av sitt eget opprinnelige resonnement, selv om det kommer nye opplysninger underveis i prosessen som tilsier at man burde moderere seg. Det kan for alle faggrupper gå prestisje i det arbeidet man allerede har nedlagt. Når sakkyndigrollen er et frilansoppdrag, kan også

behovet for å være sikret nye oppdrag spille inn. Vi tilpasser oss for å være populære. Det kan også være at vi som sakkyndige ikke setter av nok tid til det enkelte oppdraget. Det er en fare for at arbeidet kan bli en rutine som gir et godt levebrød, der de alvorlige konsekvensene vårt arbeid får for partene, tones ned.

Kulturkollisjon

Psykologi som fag opererer ikke med absolutte sannheter og klare svar på samme måte som det juridiske faget. I rettssystemet er det en streben etter enkle, tydelige svar, og et behov for å *forenkle* virkeligheten og treffe klare konklusjoner. Den psykologiske virkeligheten forsøkes, av begge faggrupper, redusert til en *juridisk relevant* virkelighet. I motsetning til juristens behov for å forenkle virkeligheten vil en dyktig psykolog *utvide* virkeligheten for å få en forståelse av de aktørene som er involvert. Psykologen vil finne fram til mange mulige relevante hypoteser som han eller hun tester for å øke sin forståelse av menneskene som er involvert, uten å treffe absolutte konklusjoner. Det oppstår derfor en kulturkollisjon i møtet mellom juristen og psykologen i rettssystemet. Både hva og hvordan man studerer og språket man benytter, reflekterer den virkeligheten man er opptatt av. Divergensen mellom de to faggruppene er i så måte stor. Når den sakkyndige trer inn på juristenes domene, som rettssalen er, oppstår det lett både et ytre og et indre press på den sakkyndige for å strekke seg for å tilpasse seg juristenes behov. Både møbleringen, aktørens roller og tiltaleform inviterer til en ærbødighet for dommeren, en respekt som kan gå for langt slik at det kan gå ut over ens egen faglige tyngde. På vei inn i rettssalen innordner den sakkyndige seg dommeren. Det blir ikke en likeverdig dialog mellom to faggrupper der man forsøker å forstå hverandres ulikhet. Det skjer derimot ofte en ensidig stilltiende tilpasning fra den sakkyndiges side, og tilpasningen kan gå på bekostning av den faglige integriteten. Egen usikkerhet i vurderingene vil hos mange heller ikke bli uttalt, så lenge forventningene i systemet er at man er tydelig og enkel.

Konklusjoner kan erstattes

I en prosess som psykologfaglig sakkyndig vil man gradvis forsterke eller avkrefte hypoteser man har dannet seg etter hvert som man får mer informasjon. Absolutte konklusjoner er problematisk, fordi man ikke kan kontrollere alle variabler som virker inn i et levende liv. En drøftelse hvor den sakkyndige presiserer premissene for og usikkerhetsmomentene ved drøftelsene på en faglig fundamentert måte, er viktig informasjon for retten. Konklusjoner kan erstattes av sannsynlige, svært sannsynlige eller lite sannsynlige sammenhenger der den sakkyndige på *egget initiativ* mener å kunne si noe om det.

Jo mer usikkerhet den sakkyndige formidler til retten, desto mer arbeidskrevende blir det for advokater og dommere å klarlegge disse faktorene gjennom annen bevisføring. Når usikkerheten er skjult, har de ingen forutsetning for å oppdage denne. En slik form for åpenhet savner jeg i mange sakkyndigutredninger. Dersom det ikke var krav om noen konklusjon, vil slike nyanser få en annen og utvidet plass i den sakkyndiges utredning, særlig hvis mandatet tydeliggjorde en slik bestilling. For en dommer blir saken mer krevende å håndtere, men også nærmere virkeligheten.